

la densitat del material explorat, la lectura de l'obra és fluida gràcies a l'ús sistemàtic de percentatges, taules i gràfics, i a una discussió que vincula resultats i hipòtesis de manera didàctica i molt ben justificada. El volum combina així rigor científic i claredat expositiva, i esdevé valuós tant per a especialistes com per a lectors interessats a observar i comprendre un procés de canvi lingüístic en temps real.

En conjunt, aquest és un estudi dialectològic complex i rigorosament articulat darrere del qual s'endevina una feina ingent de recerca empírica i una fabulosa tasca interpretativa que no hauria estat possible sense el llarg recorregut de Massanell en aquest camp. El resultat és una visió molt precisa del sistema verbal nord-occidental com una estructura viva que interactua en la ment dels parlants amb el sistema d'un estàndard central que imposa les seves pròpies condicions per impulsar el canvi lingüístic.

BIBLIOGRAFIA

- MASSANELL (2009): Mar Massanell, *La progressió d'isoglosses d'est a oest en el català del Principat: sis estudis de cas*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- MASSANELL (2016): «Sincretisme i canvi morfològic: evolució de la terminació verbal en -AT en català», *Caplletra* 61, p. 165-209.
- MASSANELL (2018): «Les terminacions àtones de primera i segona persona del plural en català. Una aproximació diacrònica i geolingüística», *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística* 8, p. 159-258.
- MASSANELL (2022): «*A vegades se mos apegue paraules que les sints a les notícies.*» *La recerca lingüística com a acte d'amor*, Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2022-2023, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MASSANELL & PALÀ (2018): Mar Massanell i Gemma Palà, «*Que ho faça jo?! Que ho faci ell!* Evolució del present de subjuntiu en el nord-occidental actual», *Zeitschrift für Katalanistik* 31, p. 203-246.

BOVER I FONT, August: *Tempus Fugit (Els lemes dels rellotges de sol penedesencs)*, Sitges: Estudis Sitgetans i Institut d'Estudis Penedesencs, 2024; «Calaix de sastre» 4.

MÀRIUS SERRA I ROIG

Escriptor, Secció Filològica de l'IEC

mariussera@verbalia.com

La literatura gnomònica podria ser, pel nom, una modalitat de la literatura fantàstica protagonitzada per gnoms, però en realitat pertany a un gènere entre aforístic i paremiològic, perquè designa els lemes que presideixen els rellotges de sol. L'eu-

fònic adjectiu gnomònic prové del mot d'origen grec gnòmon, que designa la vareta clavada dins d'un quadrant on hi ha marcades les línies horàries per tal que l'ombra que hi projecta el sol ens permeti saber l'hora del dia (fins que es fa fosc). Aquesta maneta immòbil que testimonia el moviment rotatori diari del nostre planeta també rep el literari nom d'estil i, per poder fer la seva feina, ha de tenir la direcció paral·lela a l'eix de rotació de la Terra.

Un pròleg del 131è president de la Generalitat Quim Torra i Pla obre el volum. Després, en una breu introducció l'autor estableix el context històric dels rellotges de sol i situa l'abast geogràfic del present treball, circumscrit a l'anomenat «Penedès històric: Alt Penedès, Anoia, Baix Penedès i Garraf, és a dir, de la vegueria del Penedès». En total, el llibre recull els lemes de 122 rellotges repartits entre 42 poblacions. El treball es fonamenta en la combinació de belles imatges dels rellotges —immortalitzats per disset fotògrafs diferents— i la transcripció raonada dels lemes que contenen. Bover fa un inventari molt ben articulat. D'entrada, situa els rellotges en el mapa. Després, agrupa els lemes temàticament en sis apartats i els comenta, tenint en consideració aspectes històrics i lingüístics. Més del vuitanta per cent de lemes estan escrits en català, però també n'hi ha una dotzena en llatí i dos en espanyol. Els sis apartats estan centrats en el temps, les hores, el sol, la fe, els rellotges o bé el lloc on estan situats. Cada rellotge va identificat entre parèntesis pel número de referència que li ha atribuït la Societat Catalana de Gnomònica en el seu *Inventari de rellotges de sol dels Països Catalans*. El volum es tanca amb dos índexs —alfabètic i toponímic— que permeten localitzar cada lema. També hi ha una bibliografia forçosament breu, atès que la gnomònica és un terreny poc estudiat.

Com és lògic, la majoria de lemes dels sis apartats tenen una relació més o menys directa amb el temps, començant pel més emblemàtic «Tempus fugit» ('el temps passa volant'), localitzat en una desena de rellotges. Bover l'associa a l'obsessió per la idea de la mort que apareix a partir del Barroc i l'agrupa al costat de parèmies equivalents en català com «El temps és or» (Avinyonet del Penedès), «Qui matina fa farina» (Torrelavit) o «Qui dia passa, any empeny» (Mediona). En l'apartat de les hores, es guanya en concreció, però també hi senyoreja la transcendència, com a «Cada hora fereix, la última mata» (sic) (Sant Pere de Ribes). Els lemes del sol són menys luctuosos, com a «Sol, solet, vine'm a veure» (el Bruc), i els de la fe estan monopolitzats per l'analogia que equipara la llum de l'espiritualitat amb la de l'astre, amb diverses variants d'un lema clàssic: «Jo sense sol i tu sense fe, no som res». Probablement, els lemes més cridaners són els que Bover agrupa sota l'epígraf «Construcció i funcionament dels rellotges», entre altres coses perquè el rellotge adquireix personalitat pròpia i sempre ens parla en primera persona: «En sortir el solet, marco l'hora amb l'estilet» (Vallbona d'Anoia) o bé «Quan el sol riu d'alegria, jo dic les hores del dia» (la Pobla de Claramunt). Fins i tot en algun cas ens interpel·la: «Si encara som al matí, no cerquis l'hora aquí» (Calafell i Piera).

En definitiva, *Tempus Fugit* és un llibre lluminós que inventaria amb bon estil tota la literatura gnomònica del territori penedesenc, en el marc d'un projec-

te que pot arribar a completar tot el territori de la catalanofonia. Cada cop que algun lector n'obri les pàgines els seus ulls faran el paper del sol i fixaran el present, que és l'única eternitat documentable, en aquests bells testimonis del pas del temps. Però després, quan el tanqui després d'una lectura plaent, s'adonarà de la flagrant paradoxa del pas del temps que fixa el lema d'un rellotge d'Olèrdola: «Sempre és més tard».

DOMINGO MASDÉU, Maite: *Llengua i teatre. El lèxic de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrerter*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2024; «Col·lecció Patrimoni Literari» 8.

ELISENDA BERNAL

Universitat Pompeu Fabra
elisenda.bernal@upf.edu

Són poc habituals, malauradament, els treballs en què conflueixen l'estudi del lèxic —que se solen centrar en la llengua general— i de la literatura —que normalment se centren en les tècniques narratives, la temàtica, el tractament dels personatges i la simbologia, i, si és que consideren la llengua, es fa sovint des d'un punt de vista prescriptivista per destacar paraules o expressions que s'allunyen de la norma. El cas del treball de Domingo Masdéu, doncs, suposa una aportació necessària, en aquest cas circumscrita a les 23 obres teatrals de Joan Puig i Ferrerter (1882-1956), que se situen de ple en un moment de canvi pel que fa a la llengua gràcies a les obres de normalització i normativització de Pompeu Fabra —des de les *Normes ortogràfiques* (1913), passant pel *Diccionari ortogràfic* (1917) i la *Gramàtica catalana* de 1918, fins a la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932)—, que fan que l'autor faci un esforç conscient per adoptar un model de llengua diferent del que tenia en les obres inicials i que senti que, en certa mesura, ha de reaprendre la llengua. En aquest context, doncs, és especialment interessant l'estudi que es presenta, atès que permet veure l'evolució del model de llengua: n'és un exemple com es demostra que el nombre de castellanismes disminueix a mesura que Puig i Ferrerter es compromet amb el model de llengua estàndard i el va incorporant en la llengua literària.

El treball de Domingo Masdéu és una versió lleument adaptada de la tesi defensada el 2017 a la Universitat Rovira i Virgili, que exclou, lògicament, les 966 pàgines del lèxic documentat a l'obra dramàtica de l'autor de la Selva del Camp, tot i que n'inclou una mostra, la corresponent a la lletra be, com a annex. El sumari, doncs, és idèntic: a part del pròleg de Guillem-Jordi Graells, el capítol 1, «Introducció: Puig i Ferrerter, l'expressió viva», presenta els objectius, les dades biogràfiques de Puig i Ferrerter, una revisió dels estudis previs sobre l'autor i l'obra, seguit d'un apartat centrat específicament en els estudis dedicats a l'obra